

WSPÓŁCZESNE MODERNIZACJE ZABYTKOWYCH ZESPOŁÓW KOSZAROWYCH - ANALIZA WYBRANYCH REALIZACJI NA TERENIE POLSKI

Dorota Gawryluk

Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka
Faculty of Civil and Environmental Engineering, Białystok University of Technology
e – mail: d.gawryluk@pb.edu.pl

Streszczenie. W artykule zaprezentowano przykłady zrealizowanych w Polsce modernizacji zabytkowych zespołów koszarowych. Zaprezentowano przykłady dawnych zespołów powojennych, których funkcja została współcześnie zmieniona. Podjęto próbę uporządkowania w/w estetycznych działań projektowych, prowadzonych w ostatnich dekadach na dwie zasadnicze grupy: inspirowanych kontekstem historycznym i wpisujących się w nich oraz wybijających się z zabytkowego tła nowoczesną formą akcentów i detali.

Słowa kluczowe: zabytkowe koszary, modernizacja, rewaloryzacja

WSTĘP

Częścią spuścizny okresu zaborów na terenach polskich są licznie zachowane zespoły koszarowe¹.

W XIX wieku wznoszone zazwyczaj na obrzeżach miast, na przestrzeni lat zostały przez te ośrodki wchłonięte i współcześnie często stanowią ich wewnętrzne dzielnice. Kompleksy pokoszarowe stanowią zwarte zespoły urbanistyczne dzięki czemu są czytelne w strukturze przestrzennej ośrodków i podobnie jak antyczne obozy rzymskie „*castrum romanum*” świadczą o minionej epoce w dziejach miast². Współczesne losy zabytkowych koszar są bardzo różne od świadomego zniszczenia (budynek koszarowy przy Łazienkach Królewskich w Warszawie, 2011), do rewitalizacji mającej na celu stworzenie z koszar nowego symbolu miasta (Poznań, Gdańsk Wrzeszcz, Ełk). Dotyczą całego spektrum działań od zniszczenia, do tworzenia nowej jakości przestrzeni honorującej historię miejsca. Realizacje ostatnich dekad dotyczące modernizacji zabytkowych zespołów koszarowych na terenie Polski można podzielić na dwie grupy: ze względu na zmianę funkcji oraz na zmianę bryły obiektów. Historia trzech zaborów czytelna w różnych formach architektonicznych zabytkowych zespołów, nie predestynuje żadnego rodzaju do szczególnej nowej funkcji³. Należy podkreślić, że mimo, iż obiekty są związane z trudnym okresem

¹ Król A., 1936. *Budownictwo wojskowe 1918-1935. Historia, przepisy, zasady, normy.*, t. 1, Zakłady Drukarskie Galewski i Dau w Warszawie, Warszawa;

Holewiński M., 1996. *Atlas Twierdzy Kraków. Koszary Arcyksięcia Rudolfa*, seria I, tom 6, Kraków;

Urbanik M., 2012. *Leszczyńskie koszary z lat 1901-1905 na planach budowlanych Archiwum Państwowego w Lesznie*, Leszno;

Wiraszka M., 2008. *Rozwój przestrzenny i zabudowa miast Guberni Podolskiej w czasach Imperium Rosyjskiego*, Neriton, Warszawa;

Kalina T., 2014. *Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i nieznanne*, Biuro Infrastruktury Specjalnej, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa;

Paszkiewicz P., 1999. *W służbie Imperium Rosyjskiego 1721-1917*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa.

² Benevolo L., 1988. *The history of the city*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts;

Ostrowski W., 2001. *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, OWPW Warszawa.

³ Bętkowski R., 2011. *Dragoni z Olsztyna. Dzieje formacji i koszar*, Imago Mundi, Olsztyn;

w dziejach Polski (były symbolicznym manifestem władzy zaborców), to współcześnie w większości wypadków nie są odczytywane pejoratywnie. Wpisały się w krajobraz tożsamości poszczególnych regionów Polski oraz dziedzictwa zaakceptowanego przez społeczeństwo.

MODERNIZACJA FUNKCJONALNA

Skala zespołów po dawnych koszarach predestynuje je do rewitalizacji i przeznaczenia na obiekty o bogatych programach funkcjonalnych. W 2007 r. ukończono adaptację i przebudowę koszar przy ul. Ułańskiej, Wojskowej i Wyspiańskiego w Poznaniu (dawne koszary 15 Pułku Ułanów Poznańskich). Arch. Sławomir Rosolski, odwołując się do nadrzędności tożsamości miejsca, w procesie projektowania tego kompleksu, wykorzystał koncepcje zagadnień odwrotnych w celu wkomponowania nowej funkcji w zastaną historyczną formę⁴. City Park jego autorstwa to założenie urbanistyczne (apartamenty, biura, hotel, galeria handlowa, lokale usługowe). Realizacja została wyróżniona nagrodą Jana Baptysty Quadro (2009). W 2009 r. biuro CDF Architekci wykonało projekt rewitalizacji obszaru po dawnej fabryce Modena, która znajdowała się na terenie kolejnego zespołu zabytkowych koszar w Poznaniu. Projekt Modena Park mieści obiekty o funkcji mieszkalnej, handlowej, usługowej i biurowej. Na uwagę zasługuje fakt, iż autorzy programowo połączyli obszar nowego osiedla z tkanką miasta, poprzez sieć przejść dostępnych dla wszystkich, nie tylko dla mieszkańców modernizowanych budynków. „*Scalenie w spójny kompleks historycznych zabudowań, starego drzewostanu oraz współczesnej architektury stworzy unikalną część miasta*”.⁵ W Olsztynie w latach 2006-2014 zrewitalizowano wg projektu architektów z pracowni Dżus GK Architekci dziewiętnastowieczny zespół powojenny nadając mu jednocześnie nazwę Koszary Park. W dawnych koszarach artylerii powstały mieszkania oraz powierzchnie przeznaczone na biura, handel i usługi⁶. W gdańskim Wrzeszczu prowadzona jest obecnie, przez firmę Hossa, inwestycja obejmująca ponad 20 ha powierzchni po dawnych koszarach Czarnych Huzarów. Projekt jest dziełem architektów z Pracowni Projektowej GI Hossy kierowanej przez Marcina Woyciechowskiego⁷. Realizacja przebiega etapami (inwestor wykupił teren w 2005, pierwsze budynki oddano do użytkowania w 2012 r.). Zabudowa zabytkowa została uzupełniona o liczne nowe obiekty. Bogaty program funkcjonalny uzupełnia zabudowę mieszkaniową o biura, usługi, handel oraz obiekty kultury. Ideą projektantów jest, aby dzielnica była przystosowana głównie do ruchu pieszego.

Politechnika Krakowska od kilkudziesięciu lat funkcjonuje w dawnych koszarach Arcyksięcia Rudolfa znajdujących się przy ul. Warszawskiej w Krakowie. Kolejne obiekty uczelni są sukcesywnie poddawane modernizacji⁸. Na uwagę zasługują budowle tj. Kotłownia, Areszt, czy oddana do użytku w 2014 r. Działownia, w których poza dbałością

Bogdanowski J., 1996. *Architektura obronna w krajobrazie Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków;

Król A., 1936. *Budownictwo wojskowe 1918-1935. Historia, przepisy, zasady, normy.*, t. 1, Zakłady Drukarskie Galewski i Dau w Warszawie, Warszawa;

Holewiński M., 1996. *Atlas Twierdzy Kraków. Koszary Arcyksięcia Rudolfa*, seria I, tom 6, Kraków;

Kowalski T., 2013. *W Sierpcu za cara. Śladami rosyjskiego garnizonu*, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, Sierpc.

⁴Rosolski S., 2014. *City Park- tożsamość miejsca w mieście w aspekcie zagadnień odwrotnych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka, 31, s. 19-30.

⁵cdf.net.pl/modena-park-w-poznaniu.html, dostęp 5.05.2015.

⁶www.bryla.pl/bryla/1,85301,17557888,Olsztyn__dawne_koszary_wojskowe - dostęp 5.05.2015.

⁷trojmiasto.gazeta.pl/trojmiasto/1,35636,7151329,Artysci_chca_zamienic_dawne_koszary_w_sale_wystaw.html - dostęp 3.04.2015.

⁸Holewiński M., 1996. *Atlas Twierdzy Kraków. Koszary Arcyksięcia Rudolfa*, seria I, tom 6, Kraków, s. 1-2.

o utrzymanie czytelności zabytkowej formy, zachowano także dawne nazwy w celu podkreślenia historycznego charakteru miejsca (Ryc. 1). Budynki poszczególnych wydziałów (Wydział Inżynierii Lądowej, Wydział Inżynierii Elektrycznej i Komputerowej, Wydział Architektury) są poddawane modernizacji (nadbudowane piętra, dobudowane klatki schodowe, piony wind) (Ryc. 2). Warte podkreślenia są także zabiegi uczelni w celu uporządkowania zieleni i zachowania czytelności głównego placu alarmowego dawnych koszar - obecnie wewnętrznego dziedzińca ze skwerem. Detale urbanistyczne tj. bramy i ogrodzenia, tablice informacyjne, popiersie Tadeusza Kościuszki usytuowane na głównej osi kompozycyjnej założenia przypominają dawną wojskową historię miejsca (Ryc. 3 i 4)⁹.

Ryc. 1. Politechnika Krakowska - Kotłownia.
Źródło: D. Gawryluk

Fig. 1. Kraków University of Technology - boiler house.
Source: D. Gawryluk

Ryc. 2. Politechnika Krakowska - budynek główny.
Źródło: D. Gawryluk

Fig. 2. Kraków University of Technology
Main building..
Source: D. Gawryluk

Ryc. 3. Politechnika Krakowska - popiersie
Tadeusza Kościuszki na tle Wydziału Arch.
Źródło: D. Gawryluk

Fig. 3. Kraków University of Technology -
Tadeusz Kosciuszko's sculpture bust
Source: D. Gawryluk

Ryc. 3. Politechnika Krakowska - detal ogrodzenia
Źródło: D. Gawryluk

Fig. 3. Kraków University of Technology -
Detail of the fence
Source: D. Gawryluk

Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego (Wrocław, ul. Koszarowa) także funkcjonuje w dawnych koszarach. Charakterystyczne detale wejść do poszczególnych budynków świadczą o współczesnej ich modernizacji. W Tarnowie dawne tzw. Górne Koszary zostały przystosowane do potrzeb Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej¹⁰. Konkurs na koncepcję ich zagospodarowania wygrał w 1995 r. zespół

⁹Wielgus K. i in., 2010. *Koncepcja zagospodarowania terenu Politechniki Krakowskiej przy ulicy Warszawskiej - na Centrum Muzealno-Edukacyjne*, Kraków, maszynopis opisu do w/w koncepcji udostępniony przez autora.

¹⁰Krupiński A., 2000. *Dzieje i architektura tzw. Górnych Koszar obecnej siedziby Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie*, Tarnów.

architektów krakowskich w składzie: Małgorzata i Marcin Włodarczykowie, Janusz Sepioł, Katarzyna Oleksińska i Wojciech Piekun. Zespół pod kierownictwem prof. Andrzeja Kadłuczki opracował studium historyczno-architektoniczne i stało się ono podstawą wykonania projektu realizacyjnego restauracji i adaptacji dawnych koszar, który następnie został przygotowany pod kierownictwem arch. Janusza Dziduszki przez Wielobranżowe Biuro Projektów¹¹. Na potrzeby uczelni zostały zaadaptowane także dawne koszary carskie znajdujące się przy ul. Batorego w Skierniewicach. Inwestycja została wyróżniona, jako „Modernizacja Roku 2011” w konkursie, któremu patronowały m.in. Ministerstwo Infrastruktury i Ministerstwo Edukacji Narodowej¹². W pocarskich koszarach swoje miejsce znalazł kampus Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Skierniewicach¹³. Funkcja uczelni została wpisana w zabytkowy kompleks zgodnie z zasadą honorowania wartości historycznych miejsca. Wartościowym przykładem obiektu pokoszarowego, obszaru zaboru austriackiego, przystosowanego do funkcji wystawienniczej jest Muzeum Armii Krajowej w Krakowie funkcjonujące w zrewaloryzowanym obiekcie od 2011 r., zrealizowane według projektu pracowni Air Jurkowski Architekci¹⁴. Budynek klubu 14. Suwalskiego Dywizjonu Artylerii Przeciwpancernej in. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Suwałkach w pierwszej dekadzie XXI w. został odrestaurowany i przystosowany do celów m. in. wystawienniczych¹⁵. „Stałą wystawę muzeum historii i tradycji żołnierzy Suwalszczyzny” eksponowaną wewnątrz budynku, uzupełnia ekspozycja dział prezentowana na działce klubu.

„Brama Mazur” to zrewitalizowany obszar po dziewiętnastowiecznych pruskich koszarach położonych w centrum Elku. Biuro architektoniczne CDF w 2011 r. opracowało dla tej lokalizacji dokumentację obiektów centrum handlowego, kina, restauracji połączonych przestrzeniami publicznymi placów¹⁶. Zgodnie z koncepcją projektantów zabytkowe budynki pokoszarowe nadają indywidualny charakter projektowanej przestrzeni uzupełnionej o współczesną architekturę. Zrewitalizowany zespół obiektów, jako symbol regionu, funkcjonuje od 2014 r. W Ostródzie tzw. „Białe Koszary” wzniesione w latach 1913-1927, po II wojnie światowej aż do 2001 roku były użytkowane przez wojsko polskie. Po renowacji (2009-2013) są siedzibą Sądu Rejonowego i Prokuratury oraz Starostwa Powiatowego, a także Centrum Użyteczności Publicznej, w którym jest miejsce dla 50 organizacji pozarządowych¹⁷. W Świnoujściu obok urzędów administracji publicznej (po rewaloryzacji), w zespole dawnych koszar funkcjonują także miejski ośrodek kultury z teatrem (po rewaloryzacji), szkoła, część budynków pełni funkcję mieszkalną.

MODERNIZACJA FORMALNA

Wśród polskich przykładów współcześnie rewaloryzowanych obiektów koszarowych, podobnie jak w zagranicznych realizacjach, możemy wyróżnić dwa podejścia ze względu na traktowanie historycznej wartości obiektów. W pierwszej grupie mieszczą się obiekty, w których działania nową formą kontrastują z zabytkowym tłem. Drugą grupę stanowią realizacje, w których wartość historyczna obiektów jest nadrzędna, a nowe wtrącenia

¹¹ibidem, s. 18-19.

¹²<http://leszektrebski.pl/?project=dawne-koszary-carskie> - dostęp 8.05.2014.

¹³<http://www.pwsz.skierniewice.pl/pl-pl/galeria/campus/budynki.aspx> - dostęp 20.10.2015.

¹⁴Wielgus K., Żaba T., Springwald R., 2013. *Muzeum Armii Krajowej i Politechnika Krakowska - dobre sąsiedztwo: Ku czci żołnierzy Polski Podziemnej*, [w:] Nasza Politechnika, 2, s. 3-8.

¹⁵Kalina T., 2014. *Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i niezane*, Biuro Infrastruktury Specjalnej, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa, s. 118-123.

¹⁶cdf.net.pl/galeria-handlowa-brama-mazur-w-elku.html - dostęp 5.05.2015.

¹⁷Iwaniec M., 2013. „Białe Koszary” w Ostródzie, *Renowacje i Zabytki* 4, s. 148-152.

nie konkurują z zabytkową formą budowli. Modernizacja formy i przestrzeni koszar jest szczególnie czytelna w nowych zespołach z dominującą funkcją mieszkalną, realizowanych w Gdańsku Wrzeszczu i Poznaniu (City Park, Modena Park). W skali urbanistycznej, wybrane nowe obiekty stanowią silne akcenty, wyróżniające się w regularnej dawnej strukturze. W Ełku skala zabytkowych budynków jest kontynuowana w zespole „Bramy Mazur” wysokością, tektoniką elewacji oraz kolorystyką prostopadłościennych form centrum handlowego. W skali obiektów czytelne są współczesne wtrącenia w postaci detali skontrastowanych z historycznym tłem, np. nadbudowana wyoblonym, przeszklonym przekryciem, kondygnacja z basenem w korpusie głównego budynku kompleksu, czy przeszklony łącznik budynków przerzucony nad ulicą w City Park w Poznaniu. W Suwałkach w dawnych carskich koszarach przy ul. Dwernickiego, jeden z budynków został zaadaptowany na hotel „Loft 1898” wg projektu Atelier ZETTA z Białegostoku. Obiekt został otwarty w 2015 r. (Ryc.5.). Do historycznej budowli dobudowano od frontu współczesne skrzydło, a na korpusie hotelu zrealizowano detale akcentujące główne wejście i wybrane narożniki. Pomimo tych działań wartości historyczne obiektu są nadal czytelne.

Ryc. 5. Hotel „Loft 1898” w Suwałkach - budynek hotelu
Źródło: A. Stankiewicz

Fig. 5. Hotel „Loft 1898” in Suwalki - hotel's building
Source: A. Stankiewicz

Ryc. 6. Hotel „Loft 1898” w Suwałkach - detal
Źródło: A. Stankiewicz

Fig. 6. Hotel „Loft 1898” in Suwalki - detail
Source: A. Stankiewicz

W kompleksie Koszary Park w Olsztynie nowe funkcje wpisano w obiekty tak, aby w jak największym stopniu zachować czytelność historycznej przestrzeni urbanistycznej oraz formy architektonicznej. Podobne podejście charakteryzuje modernizację Białych Koszar w Ostródzie. Przykład Muzeum Armii Krajowej w Krakowie pokazuje, iż udana rewitalizacja zabytkowego obiektu, daje mu nowe życie i jednocześnie „przywraca” wartość historyczną zdegradowanemu obiektowi. Muzeum jest jednocześnie czytelnym eksponatem. Podobną rolę pełnią także Kotłownia, Areszt i Działownia - zrewaloryzowane obiekty Politechniki Krakowskiej, które w zachowanej lub zrekonstruowanej formie wraz z kontekstem zabytkowych obiektów uczelni przywołują historię miejsca - dawnych koszar Arcyksięcia Rudolfa.

PODSUMOWANIE

Modernizacje koszar są czytelne głównie w formie metamorfozy zabytkowych obiektów. Pierwsza prezentowana postawa projektowa, honorująca nadrzędną wartość historyczną, skutkuje subtelными interwencjami zharmonizowanymi z kontekstem dawnych kompleksów zabudowy. W drugiej grupie działań zabytkowe obiekty stają się materiały przekształcaną. Często mamy do czynienia nawet ze spektakularną metamorfozą. Nowy obiekt, element czy

detal kontrastuje z historycznym tłem, wyróżnia się i zwraca na siebie uwagę. W większości zaprezentowanych przykładów zachowano czytelność wartości historycznej obiektów.

PIŚMIENNICTWO

- Benevolo L., 1988. *The history of the city*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts.
- Bętkowski R., 2011. *Dragoni z Olsztyna. Dzieje formacji i koszar*, Imago Mundi, Olsztyn.
- Bogdanowski J., 1996. *Architektura obronna w krajobrazie Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków.
- Holewiński M., 1996 *Atlas Twierdzy Kraków. Koszary Arcyksięcia Rudolfa*, seria I, tom 6, Kraków.
- Holewiński M., 2000 *Atlas Twierdzy Kraków. Koszary kawalerii w Kobierzynie*, seria I, tom 6, Kraków.
- Iwaniec M., 2013. "Białe Koszary" w Ostródzie, *Renowacje i Zabytki* 4, s. 148-152
- Kalina T., 2014. *Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i nieznanne*, Biuro Infrastruktury Specjalnej, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa.
- Kowalski T., 2013. *W Sierpcu za cara. Śladami rosyjskiego garnizonu*, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, Sierpc.
- Król A., 1936. *Budownictwo wojskowe 1918-1935. Historia, przepisy, zasady, normy.*, t. 1, Zakłady Drukarskie Galewski i Dau w Warszawie, Warszawa.
- Krupiński A. B., 2000. *Dzieje architektury tzw. Górnych Koszar obecnej siedziby Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie*, Tarnów.
- Ostrowski W., 2001. *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, OWPW Warszawa.
- Paszkiewicz P., 1999. *W służbie Imperium Rosyjskiego 1721-1917*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa.
- Podruczny G., 2013. *Król i jego twierdze. Fryderyk Wielki i pruskie fortyfikacje stałe w latach 1740-1786*, Napoleon V, Oświęcim 2013.
- Podruczny G., 2011. *Twierdza od wewnątrz. Budownictwo wojskowe na Śląsku w latach 1740-1806*, Zabrze.
- Rosolski S., 2014. *City Park- tożsamość miejsca w mieście w aspekcie zagadnień odwrotnych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka 31, s. 19-30.
- Skróbot W., 2010. *Historyczne zespoły pokoszarowe w Ostródzie, woj. warmińsko-mazurskie – rewitalizacja, zmiana funkcji czy rozbiór?*, Kraków.
- Urbanik M., 2012. *Leszczyńskie koszary z lat 1901-1905 na planach budowlanych* Archiwum Państwowego w Lesznie, Leszno.
- Wielgus K., Żaba T., Springwald R., 2013. *Muzeum Armii Krajowej i Politechnika Krakowska - dobre sąsiedztwo: Ku czci żołnierzy Polski Podziemnej*, Nasza Politechnika, 2, s. 3-8.
- Wielgus K. i in., 2010. *Koncepcja zagospodarowania terenu Politechniki Krakowskiej przy ulicy Warszawskiej - na Centrum Muzealno-Edukacyjne*, maszynopis opisu koncepcji udostępniony przez autora, Kraków.
- Wiraszka M., 2008. *Rozwój przestrzenny i zabudowa miast Guberni Podolskiej w czasach Imperium Rosyjskiego*, Neriton, Warszawa.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- trojmiasto.gazeta.pl/trojmiasto/1,35636,7151329,Artysci_chca_zamienic_dawne_koszary_w_sale_wystaw.html - dostęp 3.04.2015
- www.bryla.pl/bryla/1,85301,17557888,Olsztyn_dawne_koszary_wojskowe - dostęp 5.05.2015
- <http://ostroda.wm.pl/139308,50-organizacji-pozarzadowych-trafi-do-koszar.html#axzz3dg5AnPfG> - dostęp 20.09.2015
- http://www.renowacjeizabytki.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=298%3Aqbiae-koszaryq-w-ostrodzie&catid=9%3AAartykuy-techniczne&Itemid=1 - dostęp 3.10.2015
- cdf.net.pl/modena-park-w-poznaniu.html - dostęp 5.05.2015
- <http://leszektrebski.pl/?project=dawne-koszary-carskie> - dostęp 8.05.2014
- <http://www.pwsz.skierniewice.pl/plpl/galeria/campus/budynki.aspx> - dostęp 20.10.2015

CONTEMPORARY MODERNIZATIONS OF HISTORICAL BARRACKS COMPLEXES - CHOSEN EXAMPLES REALISED IN POLAND

Abstract: The article presents examples of last decades modernizations of historical Polish barracks complexes. There are presented historical ansambles, which military function was changed to a different one. Author tried to group the designer activities of architects: first inspired by historical context, when new object become to be a part of background and second, when new form is contrasted toward the background.

Key words: historical barracks, modernization, revaluation

CMENTARZ WOJENNY PRZY UL. BIAŁEJ W LUBLINIE - PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKU

Halina Landecka

Wydział Budownictwa i Architektury, Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Politechnika Lubelska
Faculty of Civil Engineering and Architecture, Department of Architecture, Urban and Spatial Planning,
Lublin University of Technology
e – mail: h.landecka@pollub.pl

Streszczenie. Cmentarz wojenny przy ul. Białej w Lublinie położony w zespole cmentarzy: komunalnego, katolickiego, ewangelickiego i prawosławnego został założony w związku z koniecznością zapewnienia pochówków żołnierzy poległych podczas I wojny światowej. Projekt cmentarza o regularnym układzie grobów i alej, z kaplicą cmentarną na osi powstał w 1917 w austriackiej pracowni architektonicznej. W kolejnych latach cmentarz nadal zapelniał się grobami żołnierzy, ale także pojawiały się groby członków rodzin wojskowych, a w latach władzy ludowej – zasłużonych działaczy państwowych.

Obok prostych grobów ziemnych z krzyżami pojawiły się murowane pomniki i współczesne grobowce. Regularny układ został zakłócony, nie użytkowana od lat 70. kaplica popadła w ruinę, cmentarz przejęła pod zarządek gmina Lublin. Prace restauratorskie zostały podjęte w latach 2007-2009 z inicjatywy mec. Jerzego Kiełbowicza. Przeprowadzono kapitalny remont kaplicy, konserwację polichromii zdobiących wnętrza oraz detali architektonicznych.

Kwatery wojskowe, główne aleje, zieleni zostały w części uporządkowane. Konieczne jest opracowanie planu rewitalizacji całego cmentarza wojennego w celu uczynienia jego historycznego układu i zabytkowych wartości.

Słowa kluczowe: cmentarz wojenny, ochrona zabytków, restauracja

Cmentarz wojenny przy ul. Białej w Lublinie znajduje się w obrębie lubelskiego zespołu cmentarzy położonych między ul. Lipową, Wiercińskiego, Głęboką, Raabego i Obrońców Pokoju. Zespół ten obejmujący cmentarze: komunalny, rzymsko-katolicki, ewangelicki, prawosławny, został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego 29 stycznia 1985 r. pod nr A/889. Cmentarz wojenny funkcjonuje dziś pod nazwą cmentarza wojskowego i włączony jest w obręb cmentarza komunalnego zarządzanego przez gminę - miasto Lublin.

Historia cmentarza wojennego sięga roku 1914. Jego założenie wiązało się z koniecznością zapewnienia miejsca pochówku żołnierzy poległych w wojnie armii Austro-Węgier z bolszewikami. W wyniku działań wojennych prowadzonych w latach 1914-16 na terenie Lubelszczyzny wielu żołnierzy zginęło bezpośrednio w boju, część z nich w wyniku odniesionych ran zmarła w szpitalach, m.in. w szpitalu św. Krzyża (obecnie teren Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego) gdzie funkcjonował rosyjski szpital wojskowy¹. Na realizację cmentarza wykorzystane zostały dwie działki: jedna nabyta przez władze austro-węgierskie od Towarzystwa Opieki nad Cmentarzami Rzymsko-Katolickimi i druga skonfiskowana od gminy rosyjskiej². Plan zakładał regularny układ alejek i kwater. Kompozycja oparta została na dwóch osiach – głównej alei dojazdowej z bramą wjazdową od strony północnej i alei prostopadłej do niej, wyznaczającej oś symetrii kaplicy. Decyzją austriackich władz wojskowych, w pracowni Technische Abteilung K.U.K Kreiskommandos in Lublin, opracowany został szczegółowy projekt budowy kaplicy³. Dokumentacja zawierająca rysunki budowlane (rzuty, przekroje, elewacje) opatrzona jest stemplem pracowni, datą 11.XI.16 i podpisem K. Jedlicki. Materiały archiwalne zachowały się w zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie.

¹ M. Dąbrowski, L. Popik, Cmentarz wojenny przy ul. Białej w Lublinie. Opracowanie historyczno-przestrzenne, Lublin 1999, mps w zbiorach WKZ Lublin, s. 3-15.

² Cmentarze: „Pod Lipkami” (założony w 1794 roku) oraz prawosławny (założony w 1831 r.) już wówczas funkcjonowały.

³ op.cit., s. 15 i 20.